

BİBLİYOGRAFYA :

T SMA, nr. E. 10891, 16801; *III. Mustafa Ruz-nâmesi*, T SMA, nr. 12358, 12359; *Huzûr-ı Hümâyûn Müderrisleri Defteri*, İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, nr. 172; *Huzûr-ı Hümâyûn Ders Takriri Defterleri*, İÜ Ktp., TY, nr. 4167, 7308, 7297, 7311, 7312, 7316, 7317, 7318, 7320, 7321, 7322, 7323, 7324, 7325, 7326, 7328, 7329, 7331, 7332, 7333, 7334; Selânikî, *Târîh* (İpşirli), I, 135-136; Abdurrahman Abdî Paşa, *Vekâyi'nâme*, Beyazıt Devlet Ktp., nr. 5154, vr. 135^{a-b}; Râşid, *Târîh*, I, 161; Çelebizâde Âsım, *Târîh*, İstanbul 1282, s. 131-133, 259-260, 370-371, 557-558; Şem'dânizâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), II-A, s. 56; Sâdullah Enverî, *Târîh*, İÜ Ktp., TY, nr. 2437, vr. 68^{a-b}; Vâsıf, *Târîh*, I, 157-158, 204, 285; Mütercim Âsım Efendi, *Târîh*, İstanbul, ts., II, 114; Atâ Bey, *Târîh*, I, 212-214; Cevdet, *Târîh*, VII, 101-103; Lutfî, *Târîh*, III, 170; Vildan Fâik (Debreli), *el-Mevâizü'l-hisân*, İstanbul 1330; Lütfî Simavi, *Sultan Mehmed Reşad Han'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerim*, İstanbul 1340, s. 72-73; Tahsin Paşa, *Abdülhamid'in Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1931, s. 129; Halid Ziya Uşaklıgil, *Saray ve Ötesi: Son Hatıralar*, İstanbul 1941, II, 129-141; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 215-222; Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, İstanbul 1951, I, 69, 84-87; a.e. (nşr. İsmet Sungurbey), İstanbul 1966, II-III; a.mlf., "Huzur Dersleri", *İÜ Hukuk Fakültesi Mecmuası*, XVI/3-4, İstanbul 1950, s. 993-1053; XVII/1-2 (1951), s. 239-282; XVII/3-4 (1951), s. 731-785; XVIII/1-2 (1952), s. 296-453; XVIII/3-4 (1953), s. 988-1040; XIX/3-4 (1953), s. 821-868; İsmet Sungurbey - Semiha Omay, *Huzur Dersleri ile İlgili Konuşmalar*, İstanbul 1965; Pakalın, I, 860-865; II, 570-571, 576-578; a.mlf., "Huzûr-ı Hümâyûn Dersleri", *Edebiyyât-ı Umûmiyye Mecmuası*, IV/74, İstanbul 1918, s. 816-819; Necdet Sakaoglu, "Huzur Dersleri", *DBİst.A*, IV, 98; Osman Öztürk, "Ramazan Mübâhaseleri: Huzur Dersleri", *Diyanet Dergisi*, XI/112-113, Ankara 1971, s. 331-333; Fikret Sönmez, "Saray Çatısı Altında İlmî Faaliyetler: Huzur Dersleri", *İlim ve Sanat*, II/7, İstanbul 1986, s. 25-28.

MEHMET İPŞİRLİ

HUZUR MÜRÂFAASI

Osmanlılar'da
itiraz edilen bir davanın
sadrâzâm huzurunda
yeniden görülmesini ifade eden
bir tabir.

Anadolu ve Rumeli kazaskerleriyle İstanbul, Üsküdar, Galata ve Eyüp (İstanbul ve bilâd-i selâse) kadıları huzurunda bakılan bir davayı taraflardan biri kabul etmezse davanın sadrazâmın huzurunda yeniden görülmesi gerekir ve buna "huzur mürâfaası" veya "huzur muhâkemesi" denilirdi. Huzur mürâfaası cuma günü kazaskerlerin, çarşamba günü bilâd-i selâse kadılarının Paşakapısı'nda (Sadâret Dairesi) hazır bulunmalarıyla haftada iki defa olurdu. Sadrazâm kendi başkanlığında

toplanan mürâfaa davalarına karar verirdi. Bu davalar, Dîvân-ı Hümâyûn'un haftada dört gün toplandığı zamanlar divanda, bazan da sadrazâmın ikinci divanında görülürken XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Dîvân-ı Hümâyûn seyrek toplanmaya başlayınca tamamen Sadâret Dairesi'ne intikal etti. Sadrazâm davaları bizzat dinler, hüküm verir, bazan da kazaskerlere veya diğer kadılara dinletirdi (Tevkîf Abdurrahman Paşa, s. 501-503). Nitekim I. Abdülhamid zamanında Şâhin Ali Paşa'nın sadâretinde, Konya'da Mevlevî şeyhi olmak isteyen çelebilerin davaları sonunda huzur mürâfaasını gerektirmiş, sadrazâm önce şeyh olmak isteyen mesnevîhan ile Karaman şeyhini mürâfaa etmiş, mesnevîhanın mal düşkün olduğundan, Karaman şeyhinin de zalim tabiatlı olup ülü'l-emre itaat etmediğinden dolayı her ikisinin de şeyh olamayacağını kendilerine bildirdikten sonra Şeyh el-Hâc Mehmed Efendi'ye "müstakim" bir kimse olduğunu söyleyerek feraceyi giydirip şeyhliğe tayin etmiştir. Sadâret Arz Odası'ndan çıktuktan sonra mesnevîhan taraftarlarının münasebetsiz sözler söylediğini işiten sadrazâm bunların hepsini Manisa'ya sürmüştür (Abdullah Lebîbâ, vr. 12^a; Uzunçarşılı, s. 212).

II. Mahmud zamanında 1838'de sadâret başvekâlete çevirilir Dahiliye Nezâreti'nin de başvekâlete bağlanması üzerine başvekilin vazifesinin yoğunlaşması huzur mürâfaasında makam değişikliğine yol açtı. Başvekil bulunan Koca Rauf Paşa'nın huzur mürâfaasının alâkası sebebiyle şeyhülislâmın huzurunda yapılması talebi uygun görüldü. Ancak buradaki huzur mürâfaalarının çoğunluğu, "müste'min" denilen eman sahibi yabancı tüccarlarla ilgili davalar olduğundan Dîvân-ı Deâvî nâzırının haftada iki gün şeyhülislâmın huzurunda bakılan davalarda hazır bulunması kararlaştırıldı (Lutfî, V, 14). Şeyhülislâm başkanlığındaki huzur mürâfaalarına fetva emini, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, İstanbul kadısı, Evkâf-ı Hümâyûn müfettişi, fetvahâne müsevvidi katılırdı. Davanın daha önce görüldüğü mahkemenin hâkimi iki tarafı sorgular, hazır bulunan heyet ise mütalaaasını bildirir, ona göre mahkeme sonuçlandırır.

Mürâfaa davaları ayrıca Rumeli ve Anadolu kazaskerleri daireleriyle İstanbul kadılığında da görülmeye başlandı. Rumeli kazakerliğindeki davalar Anadolu'ya oranla daha yoğun olduğundan Rumeli kazaskerine ve İstanbul kadısına yardımcı olmak üzere birer müsteşar tayin edildi

(a.g.e., VIII, 128). Huzur mürâfaaları, 1864'te Mecelle Cemiyeti'nin teşkili ve bir nizamnamenin hazırlanmasıyla davalara "bidâyetten ve istinâfen" nizamî mahkemelerin bakması kararlaştırıldığından dolayı kaldırıldı. Fakat Şeyhülislâm Bodrumlu Ömer Lutfî Efendi'nin meşihati zamanında (1889-1891) Mecelle Cemiyeti lağvedilerek huzur mürâfaaları yeniden ihdas edildiyse de Ömer Efendi'nin azlinden sonra davalar yeniden nizamî mahkemelere intikal etti.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah Lebîbâ, *Târîh*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2158, vr. 12^a; Tevkîf Abdurrahman Paşa, *Kanunnâme* (MTM, I/1 [1331] içinde), s. 501-503; Lutfî, *Târîh*, V, 14; VIII, 128; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 153, 211 vd.; Pakalın, I, 865.

MEHMET İPŞİRLİ

HÜBEL

(هبل)

İslâm'dan önce
müşriklerce Kâbe'de bulundurulmuş
putlardan biri.

İslâm öncesi dönemde Kâbe'nin içinde ve çevresinde bulunan putların en büyüğü olan Hübel kırmızı akikten yapılmış bir insan şeklinde tasvir edilmiş, sağ kolu kırık olarak Kureys'e intikal eden bu puta daha sonra altın bir kol takılmıştır (Cevâd Ali, VI, 250-251). Hübel'in Mekke'ye nereden ve kimin tarafından getirildiği tartışmalıdır. Bir rivayete göre Arap yarımadasına putları ilk defa soktuğu söylenen Amr b. Luhay, milâttan önce III. yüzyılın ilk yarısında onu el-Cezîre'deki Hit şehrinde getirerek Kâbe'nin içinde Hz. İbrâhim tarafından kazılan kuyunun üzerine dikmiştir (Ezrakî, I, 65, 100, 117). Diğer bir rivayete göre ise Amr b. Luhay, bir seyahati sırasında Suriye'nin Belkâ bölgesindeki Meâb'da halkın putlara taptığını görmüş, sebebini sorduğunda, "Bunlar bizim tanrılarımızdır, düşmanlarımıza karşı zafer kazanmak için onlardan yardım isteriz, bize yardım ederler; kuraklıkta yağmur isteriz, yağdırırlar" cevabını almıştır. Bunun üzerine onlardan Hübel adlı bir put alarak Mekke'ye getiren Amr b. Luhay'ın teşvikiyle Araplar arasında Hübel'e tapınma başlamıştır (İbn Hişâm, I, 76-77; Ezrakî, I, 117). Fakat İbnü'l-Kelbî, Hübel'in ilk defa Huzeyme b. Müdrîke tarafından Kâbe'nin içine dikildiğini, hatta ona "Huzeyme'nin Hübel'i" denildiğini kaydeder (*Kitâbü'l-Esnâm*, s. 36). Yâkût ise Hübel'in Benî Kinâne'nin putu olduğun-

nu belirtmektedir (*Mu'cemü'l-büldân*, V, 391).

Kâbe'nin içinde yer alan Hübel'in önünde, üzerinde "evet, hayır, diyet, sizden, başkasından, mulsak (saf değil, nesebi şüpheli), sular" (bazı rivayetlerde ise "Rabbim bana emretti, rabbim beni nehyetti, sarîh") ifadeleri yer alan yedi adet fal oku vardı. Araplar yolculuğa çıkmak, ticaret yapmak, herhangi bir işe başlamak, evlenmek, nesebi şüpheli bir çocuğun babasını belirlemek, öldürülen kimşenin diyetini ödetmek, su kuyusu açmak, ölüyü defnetmek, çocuğu sünnet ettirmek vb. işleri yapmak istediklerinde bu fal oklarını çeker, ona göre hareket ederlerdi (bk. EZLÂM). Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib de oğlu Abdullah'la ilgili olarak bu oklardan çekmişti. Resûl-i Ekrem savaşın ardından Uhud'dan ayrılınca Ebû Süfyan, "Şanın yücedir Hübel!" diyerek ona hitap etmiş, bunun üzerine Resûlullah Hz. Ömer'den, "Allah en büyük, en yücedir" diyerek cevap vermesini istemiştir (İbnü'l-Kelbî, s. 36).

Kâbe'de Hübel'e yapılan ibadet iyi organize edilmişti. Bir hacib onunla meşgul oluyordu, onun adına getirilen kurban ve takdimeleri kabul ediyor, fal oklarını çekiyordu. Kaynaklar Hübel'e bir defada yüz deve kurban edildiğini belirtmektedir (Ezrakî, I, 119).

Hübel adı, Hicr'de bulunan Nabatî kitâbelerinde Zûşarâ ve Manutu (Menât) ile beraber zikredilmektedir. Bazı Batı kaynaklarına göre Hübel ay tanrısının sembolüdür. Diğer taraftan Kelb kabilesinde Hübel kelimesiyle soy ve şahıs isimlerinin yapılması bu putun başlangıçta Kuzey Arabistan tanrılarından olduğu ve Mekte'ye dışarıdan getirildiği yolundaki rivayetleri desteklemektedir (Cevâd Ali, VI, 253). Arap dili açısından kelimenin türetilişi ve anlamıyla ilgili belirsizlikler de putla beraber ona verilen ismin de yabancı olduğunu göstermektedir. Hübel Mekke'nin fethi esnasında diğer putlarla birlikte kırılarak ortadan kaldırılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kelbî, *Kitâbü'l-Esnâm*, s. 36-37; İbn Hişâm, *es-Sîre*², I, 76-77, 152-154; Ezrakî, *Ah-bâru Mekke* (Melhas), I, 58, 65, 74, 100, 117, 119; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), II, 233, 237; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, V, 391; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 250-253, 779-780; T. Fahd, *La divination arabe*, Strasbourg 1966, s. 110, 180-181, 184-186; a.mlf., "Hubal", *EP*² (Fr.), III, 555-556; "Hübel", *IA*, V/1, s. 626; Th. Nöldeke, "Arabs (Ancient)", *ERE*, I, 663-664.

ÖMER FARUK HARMAN

HÜCCET (الحجّة)

Bir hükümün doğruluğunu kanıtlamak ve muarıza karşı galip gelmek amacıyla ileri sürülen delil.

Sözlükte "kastetmek, yönelmek, ziyaret etmek, üstün gelmek" anlamına gelen hacc kökünden türemiş bir isim olup "isabetli yöneliş kanıtlayan delil" demektir. Hüccet Kur'an'da yedi yerde isim olarak, on dört yerde de fiil kalıbında tekrarlanır (bk. M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "hcc" md.). Kur'an-ı Kerim'de hüccet, "insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı getirecekleri bir delil bulunmasını" (en-Nisâ 4/165) örneğinde görüldüğü üzere bazan *ihcâc* yani "delil getirme" anlamını (İbnü'l-Cevzî, II, 256; III, 78), "Aramıza tartışmaya gerek yoktur" (eş-Şûrâ 42/15) örneğinde olduğu gibi "muarızın delilini reddedip ona üstün gelmek için tartışmaya girişmek" anlamındaki *muhâcce* mânasını ifade eder (Şevkânî, IV, 531). İlgili âyetlerden anlaşıldığına göre "hüccet-i bâliğa" (hedefe ulaşan asıl delil) Allah'a mahsus olup buna karşı getirilen hüccetler boştur ve O'nun hakkında tartışmaya girilmemelidir. Yine bu âyetlerde Allah tarafından gönderilen peygamberler Allah'ın insanlara karşı hücceti olarak kabul edilmiş, inkârcıların öne sürdüğü itirazlar hüccet diye adlandırılmakla birlikte iddialarını kanıtlayıcı nitelikte sayılmamış, hakkında hiçbir bilginin bulunmadığı konularda istidlâlde bulunmak isabetli görülmemiş, kesin bilgiye dayanmayan hüccetlere değer atfedilmediği gibi kesin hüccetleri kabul etmeyenlerle tartışmayı sürdürmek tavsiye edilmemiş ve Allah'a teslimiyet gösterilerek tartışmanın sona erdirilmesi istenmiştir. Ayrıca hidayet üzere bulunanlara karşı tartışma yapılmasının uygun olmadığı açıklanmıştır (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "hcc" md.). Hüccete ilgili âyetleri inceleyen âlimler Kur'an'ın bütün iddialarını kesin hüccetlere dayandırdığına, fikrî mücadelelerin hüccetlerle yapılmasını emrettiğine, bundan dolayı onun baştan sona hüccetler, beyyineler ve burhanlarla dolu olduğuna dikkat çekmişlerdir (İbn Kayyim el-Cevziyye, I, 145; II, 58).

Hadislerde "hüccet, hacic, muhâcce" ve "ihcâc" tabirleri geçmektedir. İlgili rivayetlerde belirtildiğine göre Hz. Peygamber Mûsâ ile Âdem'in kader konusunda tartıştığını ve Âdem'in Mûsâ'yı mağlûp ettiğini açıklamış (Buhârî, "Enbiyâ", 31,

"Tevhîd", 37; Müslim, "Kader", 13-15), amcası Ebû Tâlib'e kelime-i tevhdî söylemeyi telkin edip Allah nezdinde bununla ihticâcda bulunabileceğini bildirmiş (*Müsned*, V, 433), itaatten ayrılan kimşenin kıyamet gününde hüccet sahibi olmayacağını söylemiş (*a.g.e.*, II, 70), ayrıca Kur'an'ın insanın lehinde veya aleyhinde bir hüccet olduğunu (Müslim, "Tahâret", 1), cennetle cehennem arasında bir tartışmanın (muhâcce) vuku bulacağını (*Müsned*, II, 314) haber vermiştir.

Hüccet, İslâmî literatürde ve özellikle kelâm kaynaklarında delil ile aynı anlamda kullanılmış, hak veya bâtil, kat'î veya zannî, burhanî-cedelf yahut hatâbî olsun, şiire, mugalataya veya safsataya dayansın bütün delillere ve kıyas şekillerine hüccet adı verilmiştir. Bununla birlikte hüccetin tanımı ve muhtevası hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bâkîllânî, hücceti delille özdeşleştirerek onu "kendisiyle istidlâlde bulunulan vasıta bilgi" olarak kabul eder (*Temhid*, s. 34). Gazzâlî de Bâkîllânî'ye yakın bir görüşü benimseyerek hücceti "kanıtlanmaya ihtiyaç gösteren konulara ilişkin tasdikî bilgiler" diye tanımlar (*Mi'yârü'l-ilm*, s. 98). Râgîb el-İsfahânî, hüccete, "çelişik iki görüşten birinin doğruluğunu gerektiren delil" anlamı vererek onu kesin delil statüsünde bir terim olarak kabul eder (*el-Müfredât*, "hcc" md.). Fahreddin er-Râzî ise hüccetin doğru ve yanlış olarak ikiye ayrıldığını belirtip bütün delilleri kapsadığına işaret etmekle birlikte onun daha çok muarıza galip gelmek amacını taşıyan bir delil olduğunu söyler ve sözlükte bu mânanın bulunduğu dikkat çeker (*Mefâtihu'l-gayb*, IV, 140). İbn Kayyim de benzer bir yaklaşımla hüccetin "hak veya bâtil herhangi bir görüşü kanıtlamak için getirilen delil" anlamına geldiğini ifade eder. Hüccetin bazan sadece muarıza karşı muhalefeti ifade eden bir tabir olduğunu belirten İbn Kayyim, onda mutlak anlamda muarıza galip gelmeyi amaçlayan cedelf anlamın ağır bastığını söyler (*Miftâhu dâri's-sa'ade*, I, 144-145). Aynı görüşü Şevkânî de teyit eder (*Fethu'l-kadir*, I, 157). Muhâcce de "muarıza üstün gelip galebe çalmak için karşılıklı olarak delil getirme" veya "muarızı susturmak için onun ileri sürdüğü delili reddetme" anlamında kullanılmıştır (Râgîb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "hcc" md.; Fahreddin er-Râzî, VII, 22). Muteahhir dönem kelâm kaynaklarında ise hüccete bütün delil çeşitlerini kapsayan bir anlam verilmiştir (İsfahânî, s. 37; Teftâzânî, I, 166, 247, 269, 361; Cürçânî, s.